

De Stânfries, *een bijzonder model*

Onlangs kreeg Peter Tolsma een bijzondere foto in handen, waarop een heer van stand te zien is. Hij poseert voor zijn vroeg twintigste-eeuwse villa, aan de rand van een vijver. In die vijver drijft een boeier, geen echte maar een miniatuur, als een drijvende trapauto voor de kleinkinderen. Tolsma begon een speurtocht naar de achtergrond van het sloopje. Door: **Peter Tolsma**

Deze opmerkelijke foto kreeg ik via Gerard ten Cate, de auteur van *Ouder Zeilend Hout* opgestuurd. Het is een foto die meteen een geweldige sfeer oproept. Zo te zien is hiervoor geposeerd. Op de foto staat een heer van stand, voor zijn vroeg twintigste-eeuwse villa, aan de rand van een vijver, met daarin het model van een boeier. Eigenlijk is het, gezien de grootte, nog meer een miniatuurboeiertje dan een model. Als ik zoiets zie, is mijn nieuwsgierigheid gewekt en wil ik er achter komen wie de persoon op de foto is, waar de prent geschoten is,

wat voor boeiertje daar drijft, en of dat boeiertje ook nog bestaat. Gerard kon me op de eerste vragen al direct antwoord geven. De persoon op de foto is de heer Nicolaas Adrianus Bernhard, een gerenommeerde Amsterdamse scheepsbouwer, voor zijn villa te Zandvoort rond het jaar 1915.

Scheepsbouwers Bernhard en hun werf

De vader van Nicolaas Adrianus Bernhard, Harmen (Sr.) geheten, begon ooit in het vak als sloopstimmermansknecht te Sloten (bij

Amsterdam). Omdat hij zijn vak goed verstond en risico durfde te nemen nam hij in 1855 de in verval geraakte werf "De Jaagschuit" aan de Lijnbaansgracht over. Na een grondig herstel kreeg deze werf de naam "Het Jagt", verwijzende naar de snel varende schepen, als hekkjachten, die hij er wilde bouwen. Toch lag zijn succes als werfbaas vooral elders, namelijk in het bouwen van dek- en zolderschuiten, waarbij later op geheel eigen manier de laadvloer van de schuiten tot op kadehoogte was gebracht. Alle vrachten konden zo sneller in- en uitge-

laden worden. Omdat dat nieuw was, en zeer goed beviel, leverde het omzet op. Dat gaf de mogelijkheid de werf behoorlijk uit te breiden door ook een aantal panden aan de Derde Weteringdwarsstraat aan te kopen.

De zoon Nicolaas Adrianus nam in 1880 het bedrijf van zijn vader over. Hij kocht zijn beide broers uit, ging in het huis op de Lijnbaansgracht wonen, en overkaptte het werfsterrein grotendeels, zodat er ook bij slechter weer doorgewerkt kon worden. Vanaf de overname bouwde hij ook een tiental houten boeiers van tussen de 8 en 11 meter lengte. Daaronder de bij ons bekende boeiers *Phoenix*, en de *Ludana*. Hij was een ambitieus en ver vooruitdenkende man, die onder meer de bouw in ijzer op deze werf introduceerde. Aanvankelijk voor de bedrijfsvaartuigen die er nog volop geproduceerd werden, maar later ook voor plezierjachten. Hij bouwde bijvoorbeeld zowel stalen boeiers (*Frans Naerebout*, *Sextet* en de *Vrouw Christina*) als ook *centerboards* (de *Yum-Yum*, de *Wilhelmina*, etc.), waarmee hij naam wist te maken. In 1914 neemt zijn zoon Harmen Jr. Nzn, de werf over, die al in 1901 verplaatst wordt van de Amsterdamse binnenstad naar een braakliggend werfsterrein te Nieuwendam,

links: Heer van stand bekijkt de boeier in zijn vijfver

onder: Interieur van het roefje met schoorsteenmantel, spiegeltje en paneeldeurtjes

rechts: Braadspil en instap voorop (met centimeter voor de werkelijke grootte)

rechtsonder: Droge naadstuk van het berghout

en zijn broer Nicolaas Jr. krijgt een eigen werf in Oostzaan toebedeeld. Vader Nicolaas houdt het werk op de werf dan voor gezien.

De villa met de vijfver

De villa "Nevermind" (het huis op de foto) werd in begin 1914 gebouwd te Zandvoort aan de Kostverlorenstraat 118, op een duintop voor Nicolaas Adr. Bernard. Inmiddels is het huis geheel ingebouwd geraakt in de uitbreidingen van Zandvoort, maar bestaat het nog steeds. Het heet thans "Het huis met de Vijver".

De oplevering geschiedde op 16 juni 1914. Het huis was van veel moderne technische zaken voorzien. Zo was er een aan het fornuis gekoppelde warmwatervoorziening met tappunten bij al het sanitair. De aankleding en inrichting van het huis was degelijk en royaal. Alles wat er hoorde te zijn in zo'n huis, was er ook. Tegelijkertijd was de inrichting verder relatiefsobber en bepaald niet excessief.

Bij de oplevering had Bernhard nogal wat aanmerkingen op de afwerking en technische uitvoering van sommige zaken. Zoals van hem verwacht kon worden rustte hij niet voor die, geheel volgens het contract, in orde waren gebracht. Hij deed pas enige concessies toen zijn eisen het faillissement van de aannemer dreigden te veroorzaken. De precieze afloop is ook in de familie niet bekend, maar de non-conformistische, stugge werfbaas zal geen gemakkelijke afnemer voor de aannemer zijn geweest.

Nicolaas Bernhard heeft na zijn overdracht van de werven geprobeerd bewust afstand te

nemen van het werfleven. Hij ging zogezegd rentenieren op zijn buiten "Nevermind" in de badplaats Zandvoort, en gedroeg zich ook als een welgestelde notabele.

Het boeiermodel

Veel nieuwe inventaris en een uitgebreide tuinaanleg werden ingebracht. Het was een, voor die tijd modern, mooi licht huis met allure. Aan het huis waren meerdere serres gebouwd, waarvan een die uitzag op het vijfvertje, dat Nicolaas overigens apart heeft laten aanleggen nadat hij het miniatuurboeiertje had besteld.

Het boeiertje dat de naam *Stânfries* draagt, werd besteld bij Auke van der Zee te Joure, nota bene de zoon van zijn grootste concurrent, Eeltje Holtrop van der Zee. Wat daar de reden van is, is helaas onbekend, maar het is hoogst opmerkelijk te noemen dat hij niet zelf aan de slag ging, of een van zijn zoons opdracht gaf een dergelijk scheepje te maken.

Er is in het archief van het Zuiderzeemuseum een briefje van Auke van der Zee, dat als volgt luidt:

Joure 5 november 1915

*Den Weledelen Heer,
Den Heer A. Bernhard
Kostverlorenstraatweg*

M.H.

't Is al eenige tijd geleden dat ik de eer had een brief van Ued te ontvangen over een 7 voets boeiertje. Daarop heb ik goedschiks geantwoord, toch nadien

boven: De mooie tussenvorm van het zwaard

onder: Fraai Jouster steekwerk op de kluisborden en de beretanden

verleend aan schepen of eigenaren van schepen van Bernhard? Vertrouwde Bernhard een dergelijke opdracht niet toe aan zijn zoons, en wilde hij zelf dat ook niet meer doen. Was het misschien te druk met werk op de eigen werf? Had Van der Zee toch zo'n goede naam en faam dat Bernhard daarvan onder de indruk was en vond dat ze in Joure het mooiste een dergelijk klein boeiertje konden maken? Waren andere scheepsbouwers (Jelle Croles, Lolke Lantinga) te duur, of hadden die geen trek in deze opdracht? Kenden zij wellicht (de faam van) Bernhard en zijn harde zakelijkheid? We zullen er wel nooit achter komen, net zo min als achter de prijs die betaald is voor het scheepje. In de werfboeken van Aukebaes staat in boek 4a blz 134, het gehele bestek, tot in kleinigheden, maar geen prijs.

De miniboeier Stânfries

Het miniatuurboeiertje is duidelijk een model van een grotere boeier. Het is bovendien het enige bekende model of miniatuurboeiertje dat door Auke van der Zee gebouwd is. Als ik kijk naar het feit dat er een flink braadspil op het voordek staat, er wat langere zwaarden aan hangen en de gangboorden ook doorlopen naast de kuip (eigenlijk dus geen kuip maar een "stuurstoel"), dan zal Aukebaes een echt grote boeier voor ogen hebben gestaan. Ook andere details wijzen daarop. Het model is met een grote nauwkeurigheid gemaakt en geheel volgens de wijze waarop boeiers ook in werkelijkheid gebouwd werden. Achter de luikjes van de instap voorop, zijn de bandstukken in de kop te zien en op de berghouten de droge naadstukken net onder de boeisels.

De zwaarden zijn een beetje van het model zoals Bernhard die ook toepaste op de *Ludana*; een tussenvorm tussen de ronde Friese zwaarden en de langgerekte zeezwaarden.

Overigens hadden, zoals op oude foto's wel te zien is, veel meer schepen dat vroeger. Vooral als ze het grotere water als vaargebied hadden. Als we uit het oeuvre van Holtrop van der Zee een schip zouden moeten kiezen dat model zou hebben kunnen staan voor deze *Stânfries*, dan is het naar ik denk de *Wilhelmina*. Een grote boeier van bijna 12 meter met doorlopende warings (gangboorden), een groot braadspil, zeezwaarden, en een heel elegante lijn. Natuurlijk komen mogelijk ook andere boeiers van Van der Zee in aanmerking, maar ook qua vorm doet dit model mij denken aan deze grote boeier.

Opvallend is het typisch Jouster snijwerk op

geen bericht terug ontvangen. Nu denk ik misschien is mijn schrijven niet aan Uedles adres overgekomen vandaar dit mijn bericht. Ik had dan geantwoord (dat pt.) ik wel gaarne zoon boeiertje zou willen maken en mij dacht dan gepiekt wat Ued als vakman wel zal weten wat dat is. Ik heb na mijn schrijven er zoo nog al eens overnagedacht en dan was dat. Moest geheel een boeiertje in 't klein worden, vast dek, roef, warings, stuurstoel alles als een boeyer. Wat zou Ued daarvan denken Om er eens over te spreken zou ik na vergoeding der reiskosten bij geen accoord worden, genegen zijn over te komen. Gaarne ontving ik toch gaarne even bericht en verblijf,

Hoog Achten Gr.

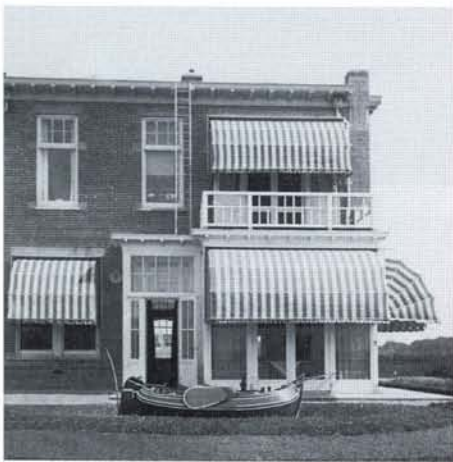
Ued.dienaar

A. Holtrop van der Zee

N.B. Dat kon iets prachtigs worden.

Helaas kennen we niet de antwoordbrief die ongetwijfeld van Nicolaas Adrianus naar Aukebaes is verzonden, en weten we ook niet of Auke Holtrop van der Zee inderdaad naar Zandvoort of Amsterdam is gereisd om een en ander af te spreken. Overigens zien we hier twee werelden in de scheepsbouw bij elkaar komen; de geletterde en goed onderlegde Bernhard en de stuntelig schrijvende vakman met alleen praktijkopleiding; van der Zee. Beide overigens eerste klas scheepsbouwers! Waarschijnlijk sprak de laatste, behalve met "Hollandse" opdrachtgevers ook nooit Nederlands, maar eigenlijk de gehele dag alleen maar Fries. Dan toch een dergelijke brief in elkaar flansen is knap. Het is interessant om te zien waarom Bernhard juist bij van der Zee dat boeiertje bestelde. Waren er in het verleden wellicht door Van der Zee al eens gunsten

het schip. Vergelijk de kluisborden van de *Sperwer* maar eens met die van dit model en je zult zien dat ze bijna identiek zijn. Datzelfde geldt voor die van de *Semper Idem*. Ook de weinige ruimte op de zijkant van de beretanden is met de bekende eikentakken uitgerust, net als de voorzijde ervan en de rand rond de kajuit in de stuurstoel. Apart vermeld moet natuurlijk worden het snijwerk op de hennebalk. Door dit steekwerk kennen we nu de naam van het model, iets wat tot nog toe onbekend was gebleven: "STANFRIES". In het kajuitje vinden we aan weerszijden banken en een schoorsteenmanteltje met een spiegeltje er boven en twee paneeltjes aan weerszijden van die mantel. Achterin een achterondertje met luikje. Het boeiertje is getuige de mastkokerwangen en ook de oude foto's nooit getuigd geweest met een mast en/of met zeilen. Kennelijk vond Nicolaas Adrianus dit goed genoeg, of was daar bij de opdracht niet in voorzien en is het erbij gebleven. Wel is later nog een vitrine gemaakt die over het model in de vijver heen gezet kon worden om het tegen weer en wind te beschermen.

De Zandvoortse villa van de gepensioneerde werfbaas, waar tien jaar een boeier voor de deur prijkte

rechts: De stuurstoel of bollestal, met twee bankjes aan weerszijden en daaronder paneeltjes op de bakskisten

De naamgeving

's Winters stond het boeiertje in een schuur bij het huis, waarin ook een groot aantal planten onderdak vond. 's Zomers lag het toch zeker een tiental jaren lang in de vijver. Het was daar ook op gebouwd, gezien de zelflozende kuip en het waterdichte voordek, met spoelgaten in de waterlijst en dito gaten (op het laagste punt van de gangboorden) achter de zwaarden in het boord. Het is waarschijnlijk mede daaraan te danken dat het scheepje nu nog in zo'n goede staat verkeert, al zal de vitrine daar ook veel aan hebben bijgedragen.

Maar hoe komt Bernhard erbij om het model in zijn tuin de naam *Stânfries* mee te geven? Zou hij de echte oude *Stânfries* (ook wel *Standvries* en *Standfries* genoemd en geschreven) hebben willen eren en daarmee Eeltjebaes, die dat schip voor G. de Vries uit Grouw als Fries jacht heeft gebouwd en voor wie hij haar ook rond 1878 perfect heeft omgebouwd tot boeier? De boeier *Stânfries* leverde voortdurend strijd met de *Constanter* om de eerste plaats in wedstrijden - en won ook vaak. Natuurlijk, de *Stânfries* heeft ook op het IJ aan wedstrijden deelgenomen, maar was Bernhard daar toen zo van onder de indruk? En kende hij het schip eigenlijk wel als boeiertje? Ook later als de boeier verkocht wordt aan Jhr. Mr. C. van Eysinga te Leeuwarden, is het een bekende verschijning in de wedstrijden, en wordt er vaak gewonnen. Het kan natuurlijk goed zijn dat Aukebaes die naam heeft gegeven aan het scheepje, al was het alleen maar om goed duidelijk te maken dat het hier wel om een Fries product ging en niet om een Lijnbaansgracht boeier!

Verhoudingen en Maten

Dat het om een boeiertje gaat staat buiten kijf. Iedereen die naar het model kijkt ziet dat meteen. Toch kloppen de verhoudingen en maten absoluut niet met datgene wat ooit door de boeiercommissie als leidraad voor de identificatie van een echte boeier is vastgesteld. We zien hier een lengte breedte verhouding van 1:2, waar de commissie 1:3 voorschrijft. De holte van 0,90 is natuurlijk te groot voor de lengte van 2,05 meter. En toch is Aukebaes er in geslaagd om er een echt boeiertje van te

maken. De vormen zijn vloeiend, alles is rond en nergens "staan de lijnen stil".

Verkoop aan ZZM

Na het overlijden van Nicolaas Bernard, in 1926, wordt het scheepje met vitrine en al in de hal van de scheepswerf te Nieuwendam gezet. Het heeft daar een groot aantal jaren gestaan, maar uiteindelijk wordt het door de erfgenamen verkocht aan het Zuiderzeemuseum te Enkhuizen. Het heeft daar enige tijd in de vaste opstelling van de schepenhal gestaan, onderaan de trap, maar is later in depot gegaan. Door de kleinzoon van Bernhard kwamen we er achter dat het scheepje waarschijnlijk nog steeds in het bezit is van het museum.

Bij navraag bleek dat te kloppen en werden we in de gelegenheid gesteld om het te komen bekijken. Dat gaf ons de gelegenheid om dit artikel te schrijven en zo als het er nu uitziet gaan we alsnog proberen om het scheepje opgemeten te krijgen. De documentatie bij het model is overigens summier; een brief en rekening van de aankoop, en het briefje van Auke van der Zee aan NA Bernard.

Een goede tekening en beschrijving samen met een verhaal over de achtergronden zou de waarde van het museumstuk verhogen en het mogelijk ook weer de moeite waard maken om het (ergens) in de vaste opstelling (van een museum) te plaatsen. En dus lijkt het meer dan de moeite waard om eens een dergelijke opmeting te gaan uitvoeren. ♪

Peter Tolsma is voorzitter van de Criterium Commissie van het Stamboek.

